

De naderende storm

Macht, conflict en lessen uit de geschiedenis

Odd Arne Westad

UITGEVERIJ NIEUWEZIJD'S

Oorspronkelijke titel: *The Coming Storm. Power, Conflict and Warnings from History*, Henry Holt and Company, New York, 2026

Uitgegeven door: Uitgeverij Nieuwezijds, Amsterdam

Vertaling: Jan Wynsen

Zetwerk: CeevanWee, Amsterdam

Omslag: Buro Blikgoed, Haarlem

© 2026, Odd Arne Westad

© Nederlandse vertaling: Uitgeverij Nieuwezijds, 2026

ISBN 978 90 5712 6246

NUR 680

www.nieuwezijds.nl

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (FSC) mag dragen. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, geluidsband, elektronisch of op welke andere wijze ook en evenmin in een retrieval system worden opgeslagen zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

Hoewel dit boek met veel zorg is samengesteld, aanvaarden schrijver(s) noch uitgever enige aansprakelijkheid voor schade ontstaan door eventuele fouten en/of onvolkomenheden in dit boek.

Inhoud

INLEIDING

Lessen uit de geschiedenis 9

HOOFDSTUK 1

Opkomst van de grootmachten 21

HOOFDSTUK 2

Vrees en ressentiment 73

HOOFDSTUK 3

Oorzaken van oorlog 137

CONCLUSIE

Pleidooi voor vrede 201

Noten 219

Dankwoord 229

Index 230

INLEIDING

Lessen uit de geschiedenis

Vlak bij Thiepval, een piepklein Frans dorpje in Picardië met ongeveer honderd inwoners, staat een van de meest aangrijpende gedenktekens voor de miljoenen soldaten die in de Eerste Wereldoorlog zijn gesneuveld. Het monument is meer dan vijftig meter hoog en doemt plotseling op boven de oevers van de Ancre, een zijriviertje van de Somme. Op de muren van het bouwwerk worden de meer dan 72.000 Britse soldaten herdacht die nog altijd worden vermist en dus niet op de oorlogsbegraafplaatsen liggen die overal in de vallei van de Somme zijn aangelegd – 72.000 mensen wier lichamen na het bloedbad nooit geïdentificeerd konden worden.

Deze vermiste Britse doden vertegenwoordigen slechts een fractie van het aantal soldaten dat tijdens de Eerste Wereldoorlog in de Slag aan de Somme sneuvelde. Van juli tot november 1916 vielen daar meer dan één miljoen doden en gewonden uit de hele wereld: Duitsers, Fransen, Britten, Canadezen, Australiërs, Indiërs, Afrikanen, Arabieren, Chinezen. Alleen al op de eerste dag van de veldslag, 1 juli 1916, vielen bijna 70.000 doden en gewonden. Talloze lichamen werden nooit geborgen. Tien minuten van Thiepval, aan de overzijde van de snelweg die naar de nu welvarende Franse grensstad Amiens loopt, ligt de Duitse militaire begraafplaats van Fricourt. Onder de zwarte kruizen op de begraafplaats liggen de graven van 17.000 Duitse soldaten

– slechts een fractie van de 160.000 Duitsers die hier sneuvelen.

Zulke enorme dodentallen kunnen ons gemakkelijk ongevoelig maken, maar elk nummer staat hier voor een persoon, een leven – meestal van een jongeman die dat leven nooit heeft kunnen leven. Tot de graven langs de Somme behoren ook die van vijf jongemannen die toevallig allemaal Alfred Webb heetten. Ze waren tussen de 21 en 23 jaar oud toen ze in juli of augustus 1916 sneuvelen. Ze kwamen uit Engeland – uit Cheshire, Essex en Manchester. Een van hen was een recente immigrant uit Fremantle in West-Australië, vanwaar hij naar Europa scheep was gegaan om vervolgens op 7 augustus 1916, de eerste dag waarop hij werd ingezet, aan de Somme te worden gedood. Alfred Louis Webb (23) van het 48e Australische Infanteriebataljon ligt begraven in Puchevillers, samen met nog tweeduizend anderen: staalwerkers, houtdraaiers, boeren, chauffeurs, wetenschappers, schrijvers...

Wie bij het monument in Thiepval vanaf de rivier naar de heuvel opkijkt, ziet in onze moderne ogen een bouwsel van reusachtige, legoachtige stenen die haastig op elkaar lijken te zijn gezet en na het spelen aan hun lot zijn overgelaten. Het doet denken aan iets onbedoelds, iets lukraaks. Het gedenkteken voor de vermisten van de Slag aan de Somme herinnert ons aan de oorlog waarin al deze jongemannen sneuvelen, een oorlog die uitbrak als gevolg van een keten van onderling verbonden besluiten die ver van het slagveld door veel oudere mannen waren genomen en waarvan sommige ook lukraak of ondoordacht waren. Zo schoven de bouwstenen in elkaar toen er geen tijd meer was en de wereld in 1914 regelrecht op oorlog aanstuurde.

De Eerste Wereldoorlog was een van de grootste rampen in de geschiedenis van de mensheid. Er vielen in totaal veertig miljoen doden en gewonden, zowel soldaten als burgers. Zij die het overleefden, waren vaak verminkt voor het leven, in lichaam en

geest. Voor velen van hen was de wereld een afgrijselijk oord geworden, ook al zouden hun namen niet op oorlogsbegraafplaatsen figureren. Afgezien van de fysieke verwoesting vernietigde de Grote Oorlog, zoals hij destijds werd genoemd, een wereld waarin talloze mensen in vooruitgang en de hoop op geleidelijke verbeteringen hadden geloofd. Die wereld had nu plaatsgemaakt voor een cynische en wanhopige wereld, waarin naties en ideologieën elkaars natuurlijke en onvermijdelijke vijanden waren geworden. De schade die door de Eerste Wereldoorlog werd aangericht, zou op haar beurt tot de Tweede Wereldoorlog en de Koude Oorlog leiden. Er zouden ten minste drie generaties voor nodig zijn om de diepe wonden te genezen die waren geslagen door ‘de oorlog die alle oorlogen moest beëindigen’.

In dit boek gaat het over de belangrijkste kwestie van onze tijd, de kwestie van oorlog en vrede. Tegenwoordig heeft minder dan een half procent van de wereldbevolking ooit een oorlog tussen grootmachten meegemaakt. En hoewel veel mensen wél de verwoestende gevolgen van andere soorten conflicten hebben ondervonden, zijn verreweg de meeste mensen die nu meerderjarig zijn, opgegroeid in de relatief stabiele werelden die door elk van beide supermachten in stand werden gehouden en beheerd. Die werelden waren niet vreedzaam, maar tot op zekere hoogte wel voorspelbaar. Onze huidige wereld wordt daarentegen steeds complexer en onzekerder. We betreden een fase waarin meerdere grootmachten om de hegemonie strijden, niet alleen in diverse regio's maar ook op diverse terreinen, zoals nucleaire technologie, kunstmatige intelligentie (AI) en ruimtevaart. De wereldhandel, die gedurende twee generaties steeds vrijer is geworden, bevindt zich nu weer bijna op het punt waar ze zich vóór het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog bevond: ze wordt steeds verder ingeperkt en dus kwetsbaarder terwijl er tussen de grootmachten handelsoorlogen uitbreken.

Voor ons allemaal is deze nieuwe wereld iets wat wij in ons

leven niet eerder hebben meegemaakt, maar ze lijkt niettemin op de wereld die ruim honderd jaar geleden – van het einde van de negentiende eeuw tot 1914 – bestond. Ook destijds werd de wereld beheerst door meerdere grote mogendheden die rivalen van elkaar waren en hun invloedssfeer probeerden te vergroten. Nationalistische en populistische stromingen kwamen sterk opzetten en veel mensen meenden dat de globalisering van die tijd voor hen weinig goeds beloofde. Protectionisme en importheffingen waren populaire maatregelen en steeds meer mensen gaven andere landen de schuld voor hun eigen problemen. Immigratie en terrorisme behoorden tot de belangrijkste kwesties. Overal toonden leiders zich bezorgd over militaire conflicten terwijl ze zich niettemin op zulke conflicten voorbereidden, op een wijze die bijna garandeerde dat als er in Europa vijandelijkheden zouden uitbreken, de grote mogendheden daarbij betrokken zouden raken.

Die wereld zou in een apocalyptische oorlog ten onder gaan, een oorlog die de levens van Alfred Louis Webb en ontelbare anderen zou eisen. Nadat hele samenlevingen waren verwoest, leidden de directe gevolgen van de Grote Oorlog ook na beëindiging van de vijandelijkheden telkens weer tot het oplaaien van nieuwe conflicten. De ontwikkeling van de wereldeconomie was decennia teruggeworpen. Maar het ergste was natuurlijk het menselijk lijden. De Britse verpleegster Vera Brittain wilde dat diegenen die zich enthousiast vóór de oorlog hadden uitgesproken, de slachtoffers van het mosterdgas zouden zien, die ‘over hun hele lichaam (...) waren verbrand, met grote blaren en verblinde ogen – en dat alles met elkaar verkleefd; ze snakten voortdurend naar adem en konden niet meer dan fluisteren als ze vertelden dat ze voelden hoe hun keel zich sloot en ze wisten dat ze zouden stikken’.

In al zijn aspecten is oorlog iets afgrijselijks. Maar oorlogen tussen grootmachten zijn vanwege hun intensiteit en enorme schaal, de wapens die erin worden gebruikt en de neiging van

zulke oorlogen om zich uit te breiden nóg verwoestender dan elk ander conflict. Een oorlog tussen de grootmachten van nu zou alle huidige conflicten doen verbleken, zelfs als het ultieme massavernietigingswapen van onze tijd niet zou worden ingezet. Miljoenen mensen zouden omkomen. De ontwikkeling van de mensheid zou generaties worden teruggeworpen en onze kinderen zouden de rest van hun leven nodig hebben om de voorwaarden voor vooruitgang te herstellen. Als de geschiedenis ons iets leert, dan is het dat het nu tijd is om die lessen ter harte te nemen, zodat we niet opnieuw belanden in een oorlog tussen grootmachten die het gevolg is van die fatale combinatie van overtrokken nationalisme, angst, fatalisme en pure stupiditeit die tot de eerste grote oorlog van de twintigste eeuw leidde.

Tegenwoordig staat er veel op het spel en zijn de conflicten heel reëel. Veel burgers van de diverse grootmachten geloven dat de inwoners van andere grootmachten, of op zijn minst hun leiders, het op hen hebben gemunt. Twee op de vijf Amerikanen geloven dat de vs in de komende vijf jaar in een oorlog met China verwickeld zal zijn. In China, waar betrouwbare opiniepeilingen schaars zijn, wordt mij door studenten geregeld gevraagd of ik denk dat er een grootschalig conflict tussen de vs en China zal uitbreken. Twee derde van de Russen gelooft dat de oorlog in Oekraïne een gevecht ‘van leven op dood’ is, een ‘beschavingsstrijd’ met het Westen. En ongeveer hetzelfde percentage van de Indiërs heeft een negatief beeld van China. In Europa heeft maar liefst 75 procent van de Duitsers en Fransen een negatieve mening over China.

Die percentages zijn veel hoger dan het niveau aan wederzijds wantrouwen dat aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog heerste. Een van de belangrijkste lessen uit de Grote Oorlog zou moeten zijn dat zelfs een gematigd niveau aan wederzijds wantrouwen zeer snel kan ontaarden in een wereldwijde ramp. Gezien de publieke opinie in diverse landen zou die les ons ernstige zorgen moeten baren. Het is waar dat de publieke

opinie altijd ups en downs vertoont en dat globale meningen op zichzelf nooit tot oorlog leiden, maar er bestaan vandaag de dag genoeg structurele en politieke conflicten tussen de grootmachten om het uitbreken van een grootschalig conflict tot een realiteit te maken. En het is juist gedurende conflicten die de dreiging van een grootschalige oorlog oproepen dat de publieke opinie – en de invloed die zij op het buitenlandbeleid uitoefent – een zeer belangrijke rol kan spelen in de uitkomst van zulke conflicten.

Evenals in de jaren voorafgaand aan 1914 spelen allerhande nationalistische noties ook een steeds grotere rol in de hedendaagse politiek. Veel van de huidige conflicten in de wereld worden versterkt door een negatieve beeldvorming van de ander – van Xi Jinpings streven naar het herstel van China's aloude glorie tot Vladimir Poetins pogingen om een nieuw Russisch Rijk te creëren en de opkomst van populistische stromingen in de vs, Groot-Brittannië, Duitsland en Frankrijk die zich tegen buitenlanders keren. Het is niet moeilijk om in te zien hoe dergelijke ressentimenten een grote oorlog dichterbij brengen, want ze maken het zelfs voor de verstandigste politieke leiders lastig om te waarschuwen voor de gevolgen van zulke internationale conflicten. Onder die omstandigheden zullen maar weinig leiders hun eigen politieke carrière riskeren door zich in te spannen voor het afbouwen van politieke spanningen met andere landen. De consensus onder Republikeinen en Democraten in de vs met betrekking tot de confrontatie met China is daar slechts één voorbeeld van. Een ander voorbeeld is de wijze waarop de politieke elites van Rusland en China, en ook stemmen in de vs, zich hebben verbonden met autoritaire agenda's waarvan velen binnenskamers toegeven dat ze tot rampspoed kunnen leiden.

Een andere angstaanjagende overeenkomst tussen onze huidige wereld en die van vóór 1914 is de opeenhoping van grieven die de grootmachten met betrekking tot elkaar koesteren. Dat

geldt met name voor de relatie tussen de vs en China, maar we zien dit verschijnsel ook elders. Zowel in Beijing als in Washington wordt alles wat de andere grootmacht doet, beschouwd als bewijs van agressieve bedoelingen – van strategische manoeuvres en marine-oefeningen tot het sluiten van bondgenootschappen en vriendschapsverdragen, en van maatregelen op het gebied van handel tot technologie. In beide hoofdsteden probeert bijna niemand één of meerdere van deze kwesties te ontwarren en daarmee beheersbaarder te maken. In 1914 was het feit dat zeer verschillende bronnen van ressentiment begonnen samen te vallen een van de belangrijkste drijfveren voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog.

Gedurende het grootste deel van de Koude Oorlog werden nucleaire en andere massavernietigingswapens op bizarre wijze geacht een bijdrage te leveren aan de stabiliteit of zelfs de vrede in de wereld. Volgens veel experts stond de dreiging van wederzijdse vernietiging centraal in het streven om oorlogen te voorkomen. Datzelfde argument werd ook in de periode vóór 1914 naar voren gebracht, zij het dat het destijds om chemische wapens, slagschepen, langeafstandsartillerie en vliegtuigen ging. In een complexere wereld waarin een steeds groter aantal landen over kernwapens beschikt, zijn er talloze redenen om te vrezen dat de dreiging van een kernoorlog niet langer hetzelfde afschrikwekkende effect heeft als in de bipolaire wereld van de Koude Oorlog. Het voorbeeld van 1914 toont aan dat de massavernietigingswapens van destijds voor de grote mogendheden geen afdoende reden waren om oorlog te vermijden. Het is mijn angst dat de dreiging van nucleaire vernietiging – die in een wereld van slechts twee supermachten mogelijk heeft bijgedragen aan het bewaren van de vrede tussen die twee rivalen – onder de huidige omstandigheden niet langer dezelfde afschrikkende werking heeft.

In het grootste deel van dit boek zal ik proberen uit te leggen waarom een oorlog tussen grootmachten tot de mogelijkheden